

MURADÎ VE ESERLERİ

HÜSEYİN YURDAYDIN

Bu yazımızda Kanunî devri tarihçilerinden Muradî ve eserleri hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Ancak hemen işaret etmeliyiz ki, burada Muradî'nin yazmış olması gerektiğini belirttiğimiz bazı eserler, gene bu devirde yaşamış olan Sinan Çavuş'a atfedilmişlerdir. Bu sebeple ilkin bu konuya dokunmak gerekmektedir. Gerçekten verilen bilgilere göre, Kanunî'nin çağdaşı olan Sinan Çavuş, onun emri ile Barbaros Hayreddin Paşa'nın zaferlerini, Paşanın dikte ettirdiği şekilde, yazmıştır. Bu Sinan Çavuş, aynı zamanda غزوات استورغون و استون بلغراد adını taşıyan bir eserin yazarıdır¹. Bu bilgileri veren Hammer'e göre, Sinan Çavuş'un *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* adlı eserinin, ifade tarzı bakımından iki ayrı çeşidi vardır. Bunlardan birisi, kaba bir dille çok mufassal bir şekilde yazılmıştır. Diğeri ise daha yüksek bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Sinan Çavuş hakkında Flügel, Hammer'in söylediklerine uygun bilgiler vermiş, Ahmed Vefik Paşa, sadece, XVI. yüzyıl tarihçilerini sayarken onun da adını anmıştır². Prof. Babinger de, onun, Kanunî zamanında yaşadığını, hükümdarın sevgisini kazandığını, bu hükümdarın emri ile Hayreddin Paşa'nın hayatını ve gazalarını Paşanın söylediği şekilde halk dili ile yazdığını anlatmaktadır. Bu kahraman denizcinin, *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* adını taşıyan hatıratı, sonradan bir çok eklerle yeniden yazılmıştır. Bundan başka, Sinan Çavuş, Barbaros'un teşviki ile Kanunî'nin Şikloş, Gran ve Stuhlweisenburg adlı Macar şehirlerine karşı yapmış olduğu 1540-44 seferini en küçük teferruatına kadar etraflıca tasvir eden bir tarih yazmıştır³.

Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre Sinan Çavuş, birisi Kanunî'nin yukarda adı geçen Macar şehirlerine yapmış olduğu seferin tarihi, diğeri de *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* olmak üzere iki eserin yazarı olarak görünmektedir. Bizim tesbit edebildiğimize göre bugün İstan-

¹ Bak. Hammer, M. Ata terc., *Devlet-i 'Osmaniye Tarihi*, V, 4, 6.

² Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Târih-i 'Osmanî*, İstanbul 1290, s. 130.

³ Bak. F. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und Ihre Werke (GOW)*, Leipzig 1927, s. 77 vd.

bul kütüphanelerinde *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* adı ile beş yazma bulunmaktadır. Bunlara bu konu ile ilgili, birisi *Fetihnâme-i Hayreddin Paşa* ve diğeri de *Feth-i Kale-i Nova* adını taşımakta olan iki yazma daha eklenirse, bu sayı yediye çıkmaktadır. Bunların bir kısmı manzum, bir kısmı da mensurdur. Adı geçen son iki yazma istisna edilecek olursa, diğer beş tanesinde Oruç ve Hayreddin reislerin asıllarından başlanılmakta, yaptıkları işler anlatılarak 948/1541 tarihine kadar gelinmektedir. Bu beş nüshadan 1291 Nu. ile TSMK'nin Revan kısmında kayıtlı bulunanı, manzum ve Üniversite Kütüphanesinde T 94, 2459, 2639 ve 2490 Nu. larda kayıtlı bulunan diğer dördü de mensurdur. Burada hemen işareti ilgi verici olan husus şudur: Bu beş nüshada da yazar olarak Muradî mahlâslı bir kişi gösterilmektedir. Öyle anlaşılmaktadır ki, durumun aydınlanması, bu şahsın hüviyetinin açıklanmasına sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır.

Bildiğimize göre Muradî de, tıpkı Sinan Çavuş gibi Barbaros Hayreddin Paşa'nın hayatı ve gazaları üzerinde duran manzum ve gene onun ve biraderi Oruç Reis'in gazalarını anlatan mensur bir diğer eserin yazarı olarak tanınmaktadır. B. M. Tahir ona, eserinde müstakil bir yer ayırmamakla beraber, Piyâle Paşa'nın deniz savaşlarından bahseden ve bir nüshası 768 Nu. da kayıtlı olarak İstanbul'da Selim Ağa kütüphanesinde bulunan *Ferah* isimli eserin yazarı Zekeriya-zade Çelebi'den bahsederken, bir vesile ile, yukarıya aldığımız bilgileri vermiş, manzum eserin TSMK'de, mensur ve mufassal eserin de Halis Efendi Kütüphanesinde bulunduğu işaret etmiştir⁴. Bu konuda Babinger'in verdiği bilgi ise şöyledir: “Hayreddin'in çağdaşı olup şimdiye kadar hayatı hakkında açık bir bilgi elde edilemeyen Muradî mahlâslı bir şair de, bu amiralin deniz seferlerini ve harplerini öğmüştür. *Fetihnâme* ve *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* adı verilen bu manzumenin şimdiye kadar ele geçen tek yazması da ancak 946/19 . v . 1539 tarihine kadar gelmektedir. Bu çok süslü yazmanın son yaprakları eksiktir. Fakat 950/1543 de ölen Şehzade Mehmed'in temellükünde bulunması dolayısıyla Barbaros'un ölümüne (6 Cumada I, 953/4 . VII . 1546) kadar geçen hadiseleri tasvir etmediği kabul edilebilir”. Bundan başka Babinger, bir not halinde Hayreddin ve Oruç'un gazalarının Halis Efendi

⁴ B. M. Tahir, *O. M.*, III, 63.

kütüphanesinde bulunan bir eserde dasitanî bir tarzda yazılmış olduğunu da işaret etmiştir ⁵.

Böylece karşımızda yedi yazma eser ve bu eserlerin yazarı olarak gösterilen iki de şahıs bulunmaktadır. Ancak hemen işaret edelim ki bu isimlerden birisi yani Muradî, açıkca görüldüğü üzere, bir mahlâstır. Diğer taraftan Sinan Çavuş'un, Kanunî'nin yukarda adı geçmiş olan Macar şehirlerine karşı yapmış olduğu 1540-44 seferlerini konu edinmiş olan eserinin bir nüshası da, İstanbul'da Millet Kütüphanesinde (Hekimoğlu 700) bulunmaktadır ⁶. Görünüşe göre bu eserin Muradî ile bir ilgisi mevcut değildir. Zira verilen bilgilere göre, Sinan Çavuş ve Muradî, Barbaros Hayreddin Paşa'nın hayatı ve zaferlerini kaleme almış olmak meselesinde birleşmektedirler. Fakat Muradî'nin, Sinan Çavuş'un diğer eseri mahiyetinde bir telifi bulunduğu hususunda her hangi bir işaret bulunmamaktadır. Bütün bu açıklamaların mevcut yazmalar üzerinde ciddi incelemeler yapılmadan ileri sürüldüğü anlaşılmaktadır. Zira Muradî ve Sinan Çavuş'a atfedilen eserlere ait yazmalar incelenince, bu eserlerin, tek bir şahıs tarafından yazıldığı görülmektedir. Küçük bir karşılaştırma, bunu bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır. Sinan Çavuş'a atfedilen *Tarih-i Feth-i Şakluş* adlı eserin girişinde bulunan *Sebeb-i Te'lif* başlığı altında şu bilgiler verilmektedir:

Sultan Süleyman, Sadrazamı vasıtası ile Hayreddin Paşa'ya, o zamana kadar denizde ve karada yapmış olduğu gazaları "...*kalîl u keşîr cem' ve dercidüp asitane-i saadetime işal ve erkân-ı devletime irsal eyleyesüz...*" diye emir vermişti. Bunun üzerine Hayreddin Paşa, gazavatının "*cem'i*" için metinde kendisinden "...*bu faktî-i bi-mikdar ve zerre-i hâkisâr...*" şeklinde bahseden yazara, bu işi yapmasını emretmiştir. Bu emir üzerine yazarımız, "...*nazımla ve nesirle cem' idüb ve derc eyleyüb ve tertib kılub iki kıt'a kitab...*" meydana getirmiştir. Bundan sonra Hayreddin Paşa, yazarı, kitapları ile birlikte Padişaha göndermiştir. Eserlerinin birer suretini de vezirlere veren yazar, kendi ifadesi ile bunları "...*taksim ve tevzi' idüb üleştirdikte...*" onlardan şu cevabı

⁵ Bak. Babinger, G. O. W., 79, not 1. Manzum *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* hakkında aynı zamanda bak. Necip Asım, TOEM, I, 234 vd.

⁶ Bu nüsha, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmış olan katalogta, *Tarih-i Feth-i Şakluş* adı ile müellifi bilinmeyen eserler arasında zikredilmiştir. Bak. *İst. Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalokları*, 2. fasikül, s. 295, İst. 1944.

alır: "...bunca zaman imişkim sizler ol reis el-mücahidîn fi'l-bahr Hazret-i Hayreddin Paşa ... ile bile olub ve derya seferlerin anlarımla bile eyleyüb ve bilcümle anın berde ve bahrde idüğü gazaları çalısub ve dürüşüb cem' idüb ve tertib kılub nazımla ve nesirle kitablar eylemişsiz ve aceb ne ola bu defa dahi bizimle kara seferin idüb... hâdis olan havadis-i külliyei dahi nesirle ve câbecâ nazımla cem' ve tertib idüb... şol evvelâ bağladuğın kitablar resmi üzre kema-kân yine ber-karar-ı sâbık yazub çizüb ve düzüb koşub 'iyân ve beyan eylesen olmaz mı idi..."⁷. Yazarımız, bunun üzerine Sadrazam Rüstem Paşa hizmetine girerek, onun hizmetine bel bağladığından, Şahincibaşı Mustafa Ağa vasıtasıyla kendisine bir at gönderildiğinden, sefere onlarla birlikte iştirak ettiğinden bahsetmekte ve "... her ne sâdır olursa rüz be-rüz ve sâ'at be-sâ'at ve dem be-dem 'alâ tertibi't-tevârîh... yazıub cem'... eyleyeydüm" demektedir.

Belirtildiği üzere bu eser, Sinan Çavuş'a atfedilmektedir. Şimdi de T 94 Nu. da kayıtlı olarak İstanbul'da Üniversite Kütüphanesinde bulunan ve daha eserin varak 1 b'sindeki ilk başlığında,

تواریح غزوات امیر الامراء خیر الدین پاشا یسرله الله تبارک و تعالیٰ مایشاء
فی الدنیا والآخرة مع اخیه من اوله الى آخره فی البر والبحر وتالیف سید
مرادی رحمة الله علیه رحمة واسعة...»

şeklinde telifinin Muradî'ye ait olduğu yazılı bulunan mensur *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*'nın girişinde söylenilen sözler üzerinde duracağız. Muradî'nin bu yazmanın varak 2 a'sında bulunan "ve ba'du" dan sonraki sözlerini şöylece hulâsa edebiliriz:

Sultan Süleyman, kendi zamanında olan olayları, "cüz'i ve külli her ne sâdır ve zâhir olursa" her hangi bir fazlalık veya eksiklik olmaksızın ecdadının yaptığı gibi "... 'alâ tarihi't-tevârîh..." bir tarih kitabı haline getirtmek istemiştir. Bunu yaptırmaktan maksadı, kendi devri tarihinin, daha önce kalınmış olan yere eklenmesidir. Bunun için de ömrü oldukça yapılacak olan işlerin yazılmasına devamı istemiştir. Bu düşüncede olan Padişahın, Cezayir Beylerbeyi Hayreddin Paşa'ya şu emri verdiği görülmektedir: "... Sen ve karındaşın nice hurûc eylediğün, zuhûrunuza ve hurucunuza sebeb, illet ne idiğün ve sizler ne kimesne idiğün, kul tayifesinden midür ve hariçten midür, aşl ve fer'i ile bu

⁷ Bak. *Tarih-i Feth-i Şakluş*, Millet Kütüphanesi nüshası (Hekimoğlu 700), Varak 6 a - 10 a; Viyana nüshası (Nat. Bibl. H. O. 47), Varak 8 b - 14 b.

zamana gelince dahi berde ve bahrde alil u keşir her ne denli gazalar ve arbedeler-kim eyledünüz min evvelihi il ahirihi anları hep bi-kuşur cem' itdirüb 'ale't-tafsil nazımla ve nesirle iki kitab idüb sitane-i saadetime irsal eylekim anlar dahi bil-ziyadetin ve l-noksanın 'ale't-tertib benim zamanımda vaki' olub yazılan tevrihe bile kaydolsun...".⁸ Murad, bundan sonra şoyle devam etmektedir: "... Anlar dahi ferman-ber olub ber-muceb-i emr-i sultani ve ferman- alşan- haani murad idiniürler kim nazımla ve nesirle ünvan ve inşa ve imza idüb 'ale't-tafsil tertib üzere yazub cem' ideler. Öyle olıcak Hazret-i Hayreddin Paşa bu fakire emridüb ve bu üftade dahi ol emr-i şerf-i Hazret-i Hayreddin Paşa... mucebinca... şaihce ve sarihce elfaz- türkiyye ile müstem'i'ne şan olsun deyü cem'idüb ve tertib etmek murad edindikte bu tafsiltin kimin kendülerin mübarek lfızlarından ve kimin anlarla bile gazlarında vaki' olan müchid karndaşlardan ve bir nicesin dahi bu efkende anlarla seferlerde ve gazlarda ber'de ve bahr'de bile olub ve kendimiz görüb ve mutali' olub-kim hiç sihhatinde şayibe-i şüphe kalmıya; ol vecihle yazduk...".⁹

Böylece görülmektedir ki bu iki eser, aynı şahıs tarafından yazılmıştır. Her iki eserin giriş'leri arasında esaslı bir fark bulunmamakta, Kanun'nin Hayreddin Paşa'nın seferleri hakkında yazılmasını istediği eser hususunda hemen hemen aynı kelimelerle, aynı bilgi verilmektedir. Aradaki başlıca fark, *Gazavat...*'in girişinde bu hususta biraz daha fazla bilgi verilmiş olmasıdır. Bu da, *Gazavat...*'in, yazılması emredilen eser olması dolayısıyla, gayet tabiidir.

şimdi işareti gereken önemli bir noktaya gelmiş bulunuyoruz. Biz, Sinan avuş'a atfedilen bu eserlerin hiç birisinde yazarın "*Sinan avuş*" olduğuna dair her hangi bir kayıt tespit edememiş bulunuyoruz. Öyle görünüyor ki bu eserlerden bazılarının Sinan avuş tarafından yazılmış olduğu yolundaki bilgiler, yanlış olarak Hammer'den bu tarafa tekrar edilip gelmektedir. Bu halin tamamıyla aksine olarak görebildiğimiz yazmaların bir çoğunda, telifin, Murad'ye ait bulunduğunu bildiren kayıtlar bulunmaktadır. (Mesel bak. manzum *Gazavat- Hayreddin Paşa*, varak 342 a, Revan 1291; mensur *Gazavat- Hayreddin Paşa*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T 94, T 2490, T 2459 numaralarda kayıtlı nüshalar, varak I b). Böylece şimdilik şunu

⁸ Üniversite Kütüphanesi (T 94), varak 2 a - 3 a; Viyana nüshası (Nat. Bibl. H. O. 54), varak 2 a - 3 a.

⁹ İst. Üniversite Kütüphanesi (T 94), varak 3 a; Viyana nüshası (Nat. Bibl. H. O. 54), varak 3 a, b.

kesin olarak söylemek mümkündür : Sinan Çavuş ve Muradî'ye atfedilen ve biraz sonra, görebildiğimiz yazma nüshaları hakkında bilgi vereceğimiz bu eserler, Muradî mahlâslı bir kişinin kaleminden çıkmıştır. Adı geçen yazmalarda telifin Sinan Çavuş'a ait olabileceğini ima dahi eden bir kayıt tespit edemediğimize göre Muradî kelimesinin, Sinan Çavuş'un mahlâslı olabileceğini ileri sürmemize de imkân yoktur^{9a}. Ancak bu vesile ile, üzerinde durulması gereken önemli bir meseleye dokunacağız. Hammer ve daha sonra bu konu üzerinde duran batılı araştırmacıların verdikleri bilgilere göre, Sinan Çavuş, Hayreddin Paşa'yı İstanbul'a davet etmek üzere, Kanunî Sultan Süleyman'ın "*hatt-ı şerîfi*"ni Cezayir'e götüren kişidir. Hammer, ayrıca "*bu hatt-ı şerîf, Hayreddin'in ba-emr-i padişâhi Sinan Çavuş'a yazdırıldığı tercüme-i halinde tamamen münderictir*" demektedir¹⁰. Gerçekten Hayreddin Paşa hakkındaki manzum ve mensur iki esere ait görebildiğimiz nüshalarda bu fermanın içinde olanlar hakkında bir fikir edinmek mümkündür. Ancak, bu münasebetle belirtilmesi aynı derecede önemli olan bir husus da, bu iki eserde, adı geçen "*hatt-ı şerîfi*", Hayreddin Paşa'ya götüren Sinan Çavuş'un adının, aynı adamın, eserin sahibi olabileceğine ait her hangi bir işaret bulunmaksızın bir üçüncü şahıs halinde zikredilmekte olduğudur. Meselâ bak. manzum *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, Revan 1291, varak 160 a :

*Çünkü emrile Sinan'ı saldılar
İki kadırganın emrin kıldılar
Yani donadub Sinan Çavuş ile
Virdiler destine emri bile. bu*

^{9a} Muradî hakkındaki bu yazımızın hazırlanmasından çok sonra İÜEF'nin Tarih bölümünde *Feth-i Kale-i Nova'nın Tetkiki ve İstinsahı* adı ile bir tez hazırlanmış olduğunu haber aldık. Bu tezi hazırlamış olan Mukaddes Mayda, başlangıçta "... zannımda ve tahminlerimde yanılmıyorsam Seyyid Muradî mahlâslını kullanan zatın Sinan Çavuş olamayacağı hükmünü vermek icab eder ..." (bak. s. 5) şeklinde konuştuğu halde, daha sonra "... Eğer hakikaten Muradî mahlâslını kullanan Sinan Çavuş ise ve Kanunî Sultan Süleyman'ın 1543'deki Macaristan seferini tafsilâtiyle anlatan eserin müverrihi ise..." (bak. s. 10) demek suretiyle bu konuda kesin bir sonuca varamadığını göstermiştir. Ayrıca M. Mayda, Muradî'nin *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* adlı manzum eserinin, üzerinde çalıştığı *Feth-i Kale-i Nova* adlı eseri de içine almakta olduğunun farkında değildir.

¹⁰ Bak. Hammer, M. Ata terc., *D. O. T.*, V, 168, not 2.

Aynı zamanda bak. mensur *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, İst. Üniversitesi Kütüph. T 2639, varak 292 a: "...Andan Sultan Süleyman Han... kendi mübarek elile Gazi Hayreddin Paşa'ya hatt-ı hümayûn inşa eyleyüb hil'at-i fâhire birle ... Sinan Ağa yedile Cezayir'e gönderdi. Muvafık eyyam ile yirmi yedinci günü Sinan Ağa Cezayir'e gelüb dahil olub... Sinan Ağa'yı çıkarub Hayreddin Paşa huzuruna getürdiler...".

Böylece görülüyor ki, Kanunî'nin hattını Cezayir'e götüren Sinan Çavuş (Ağa), şayet bu iki eserin yazarı olsaydı, kendisinden ve meselenin bu safhasından daha başka türlü bahsetmesi gerekirdi. Burada adı anılan Sinan Çavuş (Ağa)'un üzerinde durulan eserlerin yazarı olabileceğine dair küçük bir ima olsun yapılmadığına göre, çözülmesi gereken mesele, bu eserlerin yazarı Muradî'nin kim olabileceği noktasında toplanmaktadır. Muradî hakkındaki bilgilerimiz de, maalesef pek yetersizdir. H. X/XVI. yüzyıla ait şu'arâ tezkirelerinden sadece 'Ahdî'nin eserinde Muradî mahlâslı iki şaire rastlanmaktadır. Necip Âsım'ın da haklı olarak belirttiği üzere, bunlardan birincisi olan Bistamlı Muradî (ölm. 968/1561), büyük bir ihtimalle şiirlerini Farsca yazmıştır. Diğeri 'Ahdî'nin kendi kardeşidir ve 'Ahdî tezkiresinin yazıldığı 971/1563 yılında henüz öğrenim yapmakta olan bir gençtir¹¹. Bu bakımdan üzerinde durulan eserlerin yazarının bu Muradî olması da imkânsızdır. Zira yazarımız Muradî, manzum *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* adlı eserinde açık bir şekilde bu tarihten 38 yıl önce olan Preveze deniz savaşında, Hayreddin Paşa'nın maiyetindeki Durak Reis'in "*başarda*"sında bulunduğunu belirtmektedir¹². Kendisi hakkında bundan başka şu bilgilere de sahip bulunmaktayız:

Muradî, daha önce yayınlanmış olan bir araştırmamızda da açıkladığımız üzere¹³, Hayreddin Paşa hakkındaki bu iki eserin önce, Pîrî Reis'in ünlü *Kitab-ı Bahriyye*'sinin yazılmasına katılmıştır. Nazım tarzından Muradî'nin kaleminden çıktığı hususu şüphesiz bulunan *Kitab-ı Bahriyye*'nin sonunda verilen bilgilere göre, Pîrî Reis, eserinin esaslarını daha 927/1521 yıllarında hazırlamış bulunuyordu. 930/1524 yılında deniz yolu ile Mısır'a giden Vezir

¹¹ Bak. Necip Asım, *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, TOEM, I, 234.

¹² Bak. *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, Revan 1291, varak 292 b; *Fetihnâme-i Hayreddin Paşa*, Revan 1292, varak 65 b.

¹³ Bak. H. G. Yurdaydın, *Kitab-ı Bahriyye'nin Telifi Meselesi*, DTCF Dergisi, X, 1-2 (Mart-Haziran 1952), ss. 143-146.

-i A'zam İbrahim Paşa'nın gemisinde kılavuzlukla görevlendirilmiş, yolda fırtınalar yüzünden zahmet çekilmiye başlayınca, hazır vaziyetteki eserine sık sık başvurmak zorunda kalmıştı. Bu hal, İbrahim Paşa'nın dikkatini çekmiş, eseri isteyerek incelemiş, Pîrî Reis'c iltifatta bulunmuş ve hükümdara sunulmak üzere, kitabını düzeltip tamamlamasını tavsiye etmiştir¹⁴.

Meselenin bundan sonrası da Muradî'nin *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* ve *Fetihname-i Hayreddin Paşa* adlı eserlerinde açıklanmaktadır. Muradî'nin *Kitab-ı Bahriyye*'nin nazım tarzına çok benzer bir şekilde manzum olarak belirttiğine göre, Pîrî Reis, deryayı gezmiş, gezdiği yerleri bir bir yazmış fakat bu malzemeyi kaleme alacak bir "ehl-i dil" bulamadığı için, onu uzun zaman "cem' idemeyüb yaturmuş"tır. Sonunda bu iş, kendisinden rica edilmiş, o da, Pîrî Reis'in toplamış olduğu bu malzemeyi 932/1526 yılında adına *Bahr-nâme* dediği bir kitap haline getirmiştir. Söylediğine göre, kendisi de bundan sonra Bahriye ocağına "intisab" etmiştir¹⁵. Zaten *Târîh-i Feth-i Şakluş*'un girişinde ömrünün Hayreddin Paşa ile birlikte geçtiğini kendisi de söylemektedir. Bu husus bile görevi biter bitmez Hayreddin Paşa tarafından İstanbul'a gönderilmiş olan Sinan Çavuş¹⁶ ile yazarmız arasında her hangi bir münasebet bulunamayacağını ortaya koymaktadır. 1540-44 seferine çıkılacağı sırada kendisi ile vezirler arasında geçen konuşmalar, onun, hiç değilse o tarihe kadar bu ocaktan, yani Hayreddin Paşanın yanından ayrılmamış olduğunu göstermektedir. Araştırmamızın baş tarafında işaret ettiğimiz üzere, vezirlerin arzusuna uyarak Muradî, bundan sonra Kanunî'nin 1540-1544 Macaristan seferine katılmış ve sonunda bu seferin adı geçen teferruatlı tarihini yazmıştır.

¹⁴ Bu hususta bak. Pîrî Reis, *Kitab-ı Bahriyye*, H. Alpagut - F. Kurdoğlu neşri, s. XXXIX.

¹⁵ Meselâ bak. *Fetihnâme-i Hayreddin Paşa*, Revan 1292, varak 64 a.

¹⁶ Sinan Çavuş'un İstanbul'a gönderildiği hakkında bak. mensur *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, İst. Üniv. Kütüph. T 2639, varak 292 b - 293 a:

"... Ol zaman Hayreddin Paşa dahî ... ferman efendimin dedi. Andan yab yab tedarük düzmeye başladı ve Sinan Ağ'a hadden bîrun ve kıyasdan efzûn izzet u ikrâm eyleyüb devlete gönderdi..." ; aynı zamanda bak. manzum *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, Revan 1291, varak 143 a, b:

" ...
Dahî çok ikrâm u ikbâl eyledi
Yine Mevlâsına irsâl eyledi.

" ..."

Yazarımızın şahsiyeti ile ilgili bu açıklamalardan sonra şimdi de adı geçen eserlere ait türlü yazmalar üzerinde durabiliriz:

1 — *Kitab-ı Feth-i Şekloviş ve Estergon ve Estun-i Belgrad* :

H. 947-950/M. 1540-1544 yılları arasındaki Macaristan olayları üzerinde duran bu eserin biri Viyana'da (Nat. Bibl. H. O. 47), diğeri de Paris'de (Bibl. Nat. 75) olmak üzere iki nüshası tanınmaktadır¹⁷. Burada üzerinde duracağımız nüsha ise 700 Nu. da kayıtlı olarak İstanbul'da Millet Kütüphanesinin Hekimoğlu kısmında bulunmaktadır. Bu nüsha, *Tarih-i Feth-i Şakluş* adı ile Maarif Vekâleti tarafından yayınlanmış olan katalogta müellifi bilinmeyen eserler arasında takdim edilmiştir¹⁸. Yazma, kahverengi meşin ciltli, miklebli, şemselidir. 26.5 × 18 sm. büyüklüğünde 151 varaktır. İç gömlekte sağ yukarıda تواریخ سلطان سلیمان, ortada da تاریخ شقلوش yazıları bulunmaktadır. Varak 1 a'da Vezir-i âzam Ali Paşa'nın vakıf mührü görülmektedir. Başlık müzehhebdir. Tezhibin üzerinde

هذا كتاب فتح شقلوش و استورغان و استون بلغراد

şeklinde eserin adı yer almış bulunmaktadır. Yazı, harekeli adi nesih, kâğıt kalınca abadî taklidi, başlık lâcivert zeminli, hafif yaldızlı, cetveller yaldızlı, söz başlıkları kırmızıdır. Yazma varak 1 b'de manzum olarak

بمحمد الخالق الحق القديم و بسم الله الرحمن الرحيم

sözleriyle başlamaktadır¹⁹. Varak 1 b-6 a arası mutad hamd ü senaya tahsis edilmiş bulunmaktadır. Varak 6 a'da bulunan "*sebeb-i te'lif*" başlığı altında daha önce belirtilmiş olan bu eserin yazılışı sebepleri anlatılmıştır. Bu husus, varak 15 a'ya kadar devam etmekte, burada bulunan ilk başlık ile asıl konuya gelinmektedir. Bu başlık şöyledir:

"*Bu bab Padişah-ı âlempenah hazretlerinin Şekloviş ve Estergon ve Estun-i Belgrad'a sefer imtesünün sebebini beyan eder*". Burada da görüldüğü üzere Muradî'nin bu eserinde bütün başlıklar "*Bu bab...*" sözleriyle başlamaktadır. Başka bir araştırmamızda²⁰ her hangi bir eserde bü-

¹⁷ Bak. Flügel, II, 226 vd.; Hammer, *D. O. T.*, V, 4; Blochet, I, 28 vd.

¹⁸ Bak. *Adı geçen katalog*, s. 295.

¹⁹ Bu başlangıç cümlesi ile Muradî'nin *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* (Revan, 1291) adlı eserinin başlangıç cümlesi arasındaki benzerlik için bak. ve karşıla. *Gazavat...*'in başlangıç cümlesi şöyledir: (bak. varak 1 b):

قلت بسم الخالق الكريم راجياً من لطف الرحمن الرحيم

²⁰ Bak. H. G. Yurdaydın, *Matrakçı Nasûh'un Süleyman-nâmesi*, V. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler, s. 383, Ankara 1960.

tün söz başlıklarının hemen daima aynı kelime ve ibarelerle başlamasının her yazarın özelliğini gösteren bir üslûb örneği olduğunu işaret etmiştik. Sinan Çavuş'a atfedilmiş olan bu eserle, Muradî mahlûslu güya başka bir şahsın telifi olarak bilinen *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* (Revan, 1291) nın karşılaştırılması sonucunda, orada da aynı şekilde bütün başlıkların “*Bu bab...*” ibaresiyle başlamakta olduğu görülecektir ki, bu durumun dahi, her iki eserin bir tek kişi tarafından yazıldığını göstermek üzere bir delil olarak kullanılabileceğini söylemeye hacet yoktur. Yazma varak 151 a'da bulunan aşağıdaki manzum ibare ile sona ermektedir ki, Sinan Çavuş'a atfedilen bir eserde görülen bu manzum ifadeler ile manzum *Gazavat...* müellifi ve aynı zamanda Pîrî Reis'in ünlü *Kitab-ı Bahriye*'sinin yazılmasına iştirak ile bu eserin özellikle manzum kısımlarının kendi kaleminden çıkmış olduğu bilinen²¹ Muradî'nin bu eserlerindeki manzumeleri arasındaki açık benzerlik bütün bu eserlerin, Muradî'nin kaleminden çıkmış olduğu hususunda hiç bir şüphe bırakmamaktadır. Bu manzum ibare şöyledir:

”فصیح اولدی وهم اولوب مسلم سوزم ختم اولدی هب والله اعلم“.

Bu sözleri تمت الكتاب بعون الله الملك الوهاب في اوایل رجب المرجب ٩٥٢ ibaresi takib etmektedir ki böylece bu eserin telifinin, 1545 yılı Eylül ayı ortalarında tamamlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu hal, başka her hangi bir kayıt da bulunmadığı için, bu nüshanın müellif hattı ile bir müsvedde olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

2 — Manzum *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* :

1291 Nu. da kayıtlı olarak TSMK'nin Revan kısmında bulunan bu nüsha, meşin cildli, yıldız üzerine kendinden şemseli, 25×16.5 sm. büyüklüğünde 373 varaktır. Sonu noksandır. İç gömlekte yukarda “*Şehzade Sultan Mehmedündür*” şeklinde, bu nüshanın Şehzade Mehmed'in olduğunu gösteren bir kayıt bulunmaktadır. Prof. Babinger de, eserinde Muradî başlığı altında bu hususta bilgi verirken, bu kayda işaretle, adı geçen şehzade 950/1543 de öldüğünden eksik olan bu eserin, Barbaros'un ölümüne kadar geçen hadiseleri anlatmadığının kabul edilebileceği fikrini ileri sürmüştür²². Ancak burada hemen işaret edelim ki bu nüsha, 946/1539 değil 948/1541

²¹ Bu hususta bak. H. G. Yurdaydın, *Kitab-ı Bahriye'nin Telifi Meselesi*, DTCF Dergisi, X, 1-2, (1952), ss. 143-146.

²² Bak. Babinger, *G. O. W.*, s. 79.

yılına kadar gelmektedir. Başlık müzehhebdir. Tezhibin üzerinde yıldız zemine beyaz olarak *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* şeklinde eserin adı yazılmıştır. Başlangıç cümlesi şöyledir:

قلت بسم الخالق الكريم راجياً من لطف الرحمن الرحيم

Yazma varak 373 b'de bulunan

« یغدی کافر طوبی ده چونکم مطر انلر اوستینه کولردن مکر
پس برز جنک ایلوب اندن اسیر . . . ده حسن بک اول دلیر »²³

beyitleri ile de sona ermektedir. Varak 1 a - 2 a arası hamd u senaya hasredilmiş bulunmaktadır. Varak 2 a'da bulunan "*Bu bab Oruç Reis'in ve Hayreddin Reis'in aslın beyan ider*" başlığı ile asıl konuya girilmektedir. Varak 342 a'da da yazar,

ای مرادی قیل دعالر دخی دایم دی اکا یینه ای پشای عادل ایلدک اولوغزا

beytinde görüldüğü üzere مرادی Muradî şeklinde mahlâsını vermektedir.

Burada bu eserle ilgili iki diğer yazma üzerinde daha durmak lâzımdır. Bunlardan birisi, Muradî'nin 1292 Nu. da kayıtlı olarak TSMK'nın Revan kısmında bulunan *Fetihnâme-i Hayreddin Paşa* adını taşıyan eseridir. Bu eseri *Gazavat*'ın bir başka nüshası olmaktan ziyade onun bir parçası saymak lâzımdır. Zira *Fetihnâme*... 'de üzerinde durulan vekayi, *Gazavat*... 'da anlatılanların sadece bir kısmından ibaret bulunmaktadır. Bu nüshalarda istinsah kaydı bulunmadığı cihetle Muradî'nin bu eserini ya kısım kısım yazdığı ve bu parça teliflerin sonradan birleştirildiği ya da *Fetihnâme*... 'nin asıl telif olan *Gazavat*... 'dan, daha sonraları istinsah edilmek suretiyle meydana getirildiği düşünülebilir. Ancak Muradî, *Fetihnâme*... 'de açık bir şekilde, bu konuda daha önce bir kitap yazdığını, bu yeni eseri ise "...ihtisar üzere..." tekrar kaleme almış olduğunu ifade etmiş bulunmaktadır²⁴. Bu bakımdan *Fetihnâme*... , *Gazavat*... 'da varak 212 b - 293 b arasında anlatılan hadiseleri hemen hemen aynı şekilde vermesine rağmen, onu ayrı bir telif saymak gerekir. Gerçekten *Fetihnâme*... , biraz önce de işaret edildiği üzere *Gazavat*... 'da varak 212 b - 293 b arasını işgal etmekte olan Polya seferinden Preveze zaferine kadarki

²³ Burası kurt yeniği olduğundan okunamadı.

²⁴ Bak. *Fetihnâme*... , varak 64 b - 65 a. Bu eserin diğer bir nüshası da Mısır'da (U. 8903; H. 107) bulunmaktadır. Bak. Ali Hilmi el-Dağistanî, *Fihrist el-Kütüb el-Türkîyye el-Mevcude bi'l-Kütüphan el-Hidiviyye*, s. 191, Mısır 1306.

olayları içine almaktadır ve bu olaylar, küçük ayrıntılarla her iki nüshada aynı şekilde anlatılmış bulunmaktadır.

Bu konu ile ilgili olarak üzerinde duracağımız diğer yazma eser de manzûmdur. *Kitab-ı Feth-i Kale-i Nova* adını taşıyan bu eser, İstanbul'da Üniversite Kütüphanesinde (T 2475) bulunmaktadır. Varak 49 b'de tıpkı *Gazavat...*'da olduğu gibi, yazar,

*Ey Muradî kıl dualar dahi daim di ana
Yine ey Pâşây-ı 'âdil eyledün ulû gazâ*

diyerek mahlâsını vermektedir. Sırtı meşin, mukavva ciltlidir. Eserin başladığı varak 1 b'de bulunan başlık, müzehheb, tezhibin üzerinde tıpkı *Gazavat...*'da olduğu gibi beyaz olarak eserin adı yer almış bulunmaktadır. Yazma 23.4×15.7 sm. büyüklüğünde 74 varak olup, varak 1 b'de

قلت بسم الخالق الفرد القدير احمد الله على لطف كثير

beyti ile başlamakta ve varak 74 a'da bulunan

اول دعادن ايرشه نبيجه ثواب بو رجا الله اعلم بالصواب

sözleri ile son bulmaktadır. Aynı bir telif olarak karşımızda bulunan bu nüshanın muhtevi olduğu hadiselerin de *Gazavat...*'da yer aldığı ve varak 294 a - 365 a arasını işgal ettiği görülmektedir. Her hangi bir kayda rastlanmamış olmasına rağmen, bu nüshanın tetkikinin bizde bıraktığı intiba, bunun da ayrı bir telif manzarası arzettiğidir. Böylece *Fetihnâme*'de de bu eserin muhtasar olarak daha sonra telif edilmiş olduğuna dair işaret ettiğimiz kaydın mevcudiyetine rağmen, hususiyle bu yazmanın durumunu dikkate alarak, biz, *Gazavat...*'ın kısım kısım yazılarak, bunların sonradan bir araya getirilmiş olabileceği fikrini kabule mütemayiliz.

3 — Mensur *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*'nın türlü nüshaları:

İşaret edildiği üzere bu eser hakkında gerek Kâtip Çelebi'de ve gerekse B. M. Tahir'de²⁵ her hangi bir kayıt bulunmamakta, Babinger ise, Sinan Çavuş'un bu eserin Viyana Nat. Bibl.'de

²⁵ Yalnız O. M., III, 180'de "*Tarih-i Cezayir, Gazavat-ı Hayreddin Paşa* (Hüseyin b. Ali Kastamonî), yazma. Paşanın muasırı olduğu gibi Cezayir seferinde bulunmuştur" şeklinde bir malûmat bulunmaktadır ki, biraz sonra üzerinde durulacağı üzere bunun, *Gazavat...*'in bir nüshasının adı geçen şahıs tarafından istinsah edilmiş olmasından çıktığı anlaşılmaktadır.

bulunan iki nüshasını işaretle iktifa etmektedir. Burada üzerinde duracağımız yazmalar, zannederseniz ilk defa Seyyid Murad'ın telifi olarak Dr. Ludwig Forrer tarafından tanıtılmış ve numaraları verilen dört yazmanın iki ayrı telif halinde oldukları hususuna işaret edilmiştir²⁶. Gerçekten bu gün İstanbul'da Üniversite Kütüphanesinde Halis Efendi kütüphanesinden gelmiş kitaplar arasında T 94, 2459, 2639 ve 2490 Nu. larda kayıtlı olarak dört yazma bulunmaktadır. Dr. Forrer'in dediği gibi bu dört nüsha, iki ayrı telif halinde değildir ve hepsi de birbirlerinin aynıdır. Ancak fikir veya olayların, muhtelif nüshalarda birbirinden farklı kelimelerle anlatıldığı görülmektedir. Bu halin ise, istinsah farklarından ileri geldiği aşikârdır. Bununla beraber işaret etmek lâzımdır ki bunlardan 94 ile 2459 ve 2639 ile de 2490 Nu. lı yazmalar birbirlerine çok benzemektedirler. Bunun, birbirine benzeyen nüshaların, istinsah tarihlerinin birbirlerine çok yakın bulunuşları ile izah edilmesi mümkündür.

32×20.5 sm. büyüklüğünde 171 varak olan 94 Nu. lı yazma, meşin ciltli mikleplidir. Eser varak ı b'de besmeleden sonra yer aldığı görülen aşağıdaki sözlerle başlamaktadır :

«تواریخ غزوات امیر الامراء خیر اندین پاشا یسرله الله تبارک و تعالی ما یشاء فی الدنیا و الآخرة مع اخیه من اوله الی آخره فی البر و البحر و تالیف سید مرادی رحمة الله علیه رحمة واسعة. شکر و سپاس و حمد فی قیاس اول خالق و جود و رازق هر موجود ایچون اولسون کم . . .»

Görüldüğü üzere burada ilk önce eserin, daha sonra da yazarın adı verilmekte ve bunları, yazmanın asıl başlangıç cümlesi takip etmektedir. Bu nüsha varak 171 b'de bulunan

«اول کلن آدمی دیوانه کتیوروب تعظیم و تکریم ایله عادت و قانون اوزره اکنا تسلیم ایدوب و ینه قالیاته سنه قیوویروب بالعافیة و السلامة ینه جزایره ارسال اولندی. الله اعلم بالصواب سنه ۱۱۹۵»

sözleri ile sona ermektedir. Böylece anlaşılmaktadır ki bu yazma 1195/1781 yılında istinsah edilmiştir.

Biraz önce de işaret edildiği üzere bu nüshaya en fazla benzeyen 2459 Nu. da kayıtlı olandır. Bu nüshanın varak ı b'sinde bulunan başlangıç cümlesi sadece eserin adını ihtiva etmekte olup, öbüründe bulunan yazara ait kaydın, burada yer almadığı görülmektedir. Ancak daha sonra gelen asıl başlangıç cümlesi tıpkı 94 Nu. lı yazmadaki

²⁶ Bak. L. Forrer, *Handschriften Osmanischer Historicker in Istanbul, Der Islam*, c. 26, ss. 173-220

gibidir. 133 varak olan bu nüshanın sonunda bulunan bir kayıttan bunun, 1049/1639 yılından sonra istinsah edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer nüshalardan 2639 Nu. da kayıtlı olanı 1194/1780 tarihinde istinsah edilmiştir. 393 varak olup, varak 392 b'nin sonlarında bulunan bir kayıttan bu nüshanın, Hüseyin b. Ali Kastamonî tarafından istinsah edilmiş olduğu anlaşılmaktadır ki B. M. Tahir'i yarıltan bu kayıt olsa gerektir. Bu nüshaya benzeyen 2490 Nu. lı yazma da, tıpkı 94 Nu. lı yazma gibi varak 1 b'de bulunan başlangıç cümlesinden önce eserin ve yazarın adını göstermekte bulunan bir ibareyi muhtevi bulunmaktadır. Ancak fazla olarak bu nüshada Hayreddin kelimesinden önce *merhum* sıfatı yer almış bulunmaktadır. Bu hal bu yazmanın da çok muahhar bir nüsha olduğu hususunda şüphe bırakmamaktadır. Esasen 654. sahifede bulunan istinsah kaydı da 1244/1828 tarihini göstermektedir²⁷.

²⁷ Mensur *Gazavât-ı Hayreddin Paşa'nın diğer nüshaları için bak. Ali Hilmi el-Dağistanî, aynı eser, s. 169, (Hususi Nu. 34, Umumi Nu. 8830, Cafer b. Abdullah hattı ile); E. Rossi, Elenco dei Manoscritti Turchi della Biblioteca Vaticana, Città del Vaticano 1953, p. 327 (Barberiniani Orientali 127, Cafer b. Abdullah hattı ile); E. Blochet, II, 191 (Nu. 1186); Flügel, II, 227, 228, Nu. 1004 (Nat. Bibl. H. O. 54), Nu. 1005 (Nat. Bibl. H. O. 55); Rieu, Catalogue of the Turkish MSS in the British Museum, pp. 60, 61 (Or. 2798); A. S. Levend, Gazavat-nâmeler... , ss. 73, 74, 171.*